

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK
UNIVERSITETI**

AZIZ FAYZULLAYEV

**AFG‘ONISTON VA TURKIYA
RESPUBLIKASI O‘RTASIDAGI
DAVLATLARARO
MUNOSABATLARNING
SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI
(2001–2023-yy.)**

Monografiya

Toshkent – “Donishmand ziyosi” – 2024

UO'K 327.7(581+560)
KBK 66.4(5Afg+5Tur)
F 20

Monografiya O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining Toshkent davlat sharqshunoslik universitetida siyosiy fanlar doktori, professor Sayfiddin Jo'rayev rahbarligida bajarilgan IL-5221091507 – “Markaziy va Janubiy Osiyo o‘za-ro bog‘liqligining barqaror rivojlanish omillari va istiqboli” mavzusidagi amaliy loyihasi doirasida tayyorlangan.

Loyiha ilmiy rahbari

Durbek SAYFULLAYEV – tarix fanlari doktori, professor

Mas'ul muharrir

A.A. Xaydarov – siyosiy fanlar doktori, professor.

Taqrizchilar:

D.I. Madaminova – siyosiy fanlar doktori, dotsent;

X.Y. Azimov – siyosiy fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD).

Fayzullayev, Aziz.

Afg‘oniston va Turkiya Respublikasi o‘rtasidagi davlatlararo munosabatlarning shakllanishi va rivojlanishi (2001–2023-yy.) [Matn]: monografiya / A.Fayzullayev. – Toshkent: “Donishmand ziyosi”, 2024. – 160 bet.

Mazkur monografiya Afg‘oniston va Turkiya munosabatlarining tarixiy dinamikasi, unga ta'sir qiluvchi tarixiy, diniy va madaniy omillar, Turkiyaning afg‘on muammosini bartaraf qilish uchun amalga oshirgan tashabbuslariga bag‘ishlangan. Shuningdek, hozirgi bosqichda Afg‘oniston va turkiy dunyo munosabatlarining holati, turkiy tilli davlatlarning Afg‘oniston bilan iqtisodiy loyihalari, gumanitar yordamlar masalasi o‘rganilgan.

*Monografiya Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
Ilmiy Kengashining 2024-yil 8-iyundagi 10-sonli majlis
bayonnomasiga asosan nashrga tavsifa etilgan.*

ISBN 978-9910-715-25-9

© Fayzullayev A., 2024

© “Donishmand ziyosi”, 2024

KIRISH

Xalqaro munosabatlar nazariyalariga ko'ra tarixiy, madaniy va etnik xususiyatlari bir-biriga o'xshash davlatlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar mintaqalarning rivojlanishi, umumiy xavfsizlik konsepsiyasining yaratilishi, iqtisodiy va ijtimoiy integratsiyaning jadallashishi borasidagi muammolarni hal qilish nuqtayi nazaridan alohida ahamiyatga ega. Madaniy qarashlari bir-biriga o'xshash mamlakatlar o'rtasidagi mustahkam aloqalar, shuningdek, zamonaviy chaqiriq va tahdidlarni birgalikda yengib o'tish hamda istiqboldagi muammolar bilan samarali kurashishning yagona tamoyil va mexanizmlarini ishlab chiqishga xizmat qiladi. Shu jihatdan kelib chiqib, ushbu monografiyaning yozilishiga asosiy sabablardan biri, birinchi navbatda, afg'on mojarosining hali hanuz bartaraf etilmasdan qolayotganligi, terroristik guruhlar faoliyatining mintqa va jahon uchun katta tahdid sifatida mavjudligi, afg'on qochqinlari oqimining ko'payishi, bir tomondan giyohvand moddalar ishlab chiqarish va tarqatishning kengayib borishi, boshqa tomondan Turkiyaning mintaqaviy yetakchi sifatidagi rolining o'sib borayotganligi tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilab beradi.

Bundan tashqari, mintaqadagi xavfsizlik muammolarini hal qilish kontekstida ikki davlat o'rtasidagi munosabatlarni shakllantirishning xarakterli xususiyatlarini aniqlash, Afg'oniston va Turkiya ishtirokidagi asosiy mintaqaviy integratsiya jarayonlarining natijalarini ko'rib chiqish asosida istiqboldagi platformalarni yaratish bo'yicha tavsiyalar berish, Turkiya Respublikasi va Afg'oniston o'rtasidagi xavfsizlik, savdo-iqtisodiy, ta'lim, fan, sog'liqni saqlash hamda madaniy-gumanitar yo'nalishdagi munosabatlarni tadqiq etish, ikkitomonlama munosabatlarda "yumshoq kuch" omilini baholash orqali, O'zbekiston tashqi siyosatida gumanitar diplomatiyaning qo'llanilishiga doir tavsiyalar ishlab chiqish hozirgi geosiyosiy vaziyat uchun ayniqsa dolzarbdir.

Milliy manfaatlar mutanosibligiga erishish va mintqa davlatlari bilan strategik sheriklikni mustahkamlash, barqarorlik va xavfsizlikni ta'minlash, ikkitomonlama siyosiy, iqtisodiy va madaniy aloqalarni chuqurlashtirish Turkiya va Afg'oniston tashqi siyosatining hozirgi bosqichidagi vazifalaridandir. Ushbu vazifalarni samarali tadqiq etish, xulosa va takliflar ishlab

chiqish bilan shugʻullanuvchi xorijdagi bir qator tahliliy markazlar qatorida Turkiya siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy tadqiqotlar jamgʻarmasi – SETA, Anqara Inqiroz va siyosat tadqiqotlari markazi – ANKASAM, Turon tadqiqotlar markazi – TURANSAM kabi “aql markazlari”ning ilmiy tadqiqot faoliyatiga monografiyaning mavzusi toʻla mos keladi va qaysidir maʼnoda ularni toʻldiradi.

Oʻzbekiston Respublikasi faol tashqi siyosat yuritish, xalqaro hamkorlik geografiyasini kengaytirish, shuningdek, Markaziy Osiyo va Janubiy Osiyo integratsiyasi uchun afgʻon muammosini bartaraf etish borasida bir qator tashabbuslarni ilgari surmoqda. 2022-yil 26–27-iyul kunlari Toshkent shahrida oʻtkazilgan “Afgʻoniston: xavfsizlik va iqtisodiy taraqqiyot” mavzusidagi xalqaro konferensiyada prezident Sh.M.Mirziyoyev: “Mazkur konferensiya Afgʻonistonning yangi hukumati bilan afgʻon xalqi va butun xalqaro hamjamiyat manfaatlarini har tomonlama hisobga olishga asoslangan oʻzaro hamkorlikni yoʻlga qoʻyish yuzasidan amaliy fikr almashish uchun imkon yaratadi!” – deya Afgʻoniston masalasi mamlakat tashqi siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biri ekanligini alohida taʼkidlagan edi. Markaziy Osiyo mintaqasining xavfsizligi va iqtisodiy barqarorligini hisobga olgan holda bu yerdagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga afgʻon omilining mumkin boʻlgan salbiy taʼsirini kamaytirish borasida preventiv diplomatik choralar koʻrishda Turkiyaning tarixiy tajribasidan foydalanish hamda u bilan hamkorlik qilish zaruratini tugʻdirmoqda. Turkiya, Afgʻoniston va Markaziy Osiyo davlatlari Islom Hamkorlik Tashkiloti (IHT), Turkiy Davlatlar Tashkiloti (TDT), Shanxay Hamkorlik Tashkiloti (SHHT), Iqtisodiy Hamkorlik Tashkiloti (ECO) kabi yirik mintaqaviy platformalarda afgʻon muammosini hal etish boʻyicha umumiy qarashlarga ega ekanligi yuqoridagi fikrlarning amaliy tasdiqini koʻrsatadi.

¹ Oʻzbekiston Respublikasi prezidenti Sh. M. Mirziyoyevning “Afgʻoniston: xavfsizlik va iqtisodiy taraqqiyot” mavzusidagi xalqaro konferensiya ochilishidagi nutqi <https://president.uz/oz/lists/view/5377>

MUNDARIJA

Kirish	3
--------------	---

I BOB. AFG‘ONISTON VA TURKIYA O‘RTASIDAGI DIPLOMATIK MUNOSABATLARNING TARIXIY-NAZARIY JIHATLARI

1.1. Afg‘oniston va Turkiya o‘rtasidagi davlatlararo munosabatlarni o‘rganishning nazariy-konseptual jihatlari	5
1.2. Afg‘oniston va Turkiya o‘rtasidagi ikkitomonlama munosabatlar rivojlanishining tarixiy jihatlari	22
I bob bo‘yicha xulosalar	38

II BOB. KOBULDA RESPUBLIKA BOSHQARUVI DAVRIDA AFG‘ON-TURK MUNOSABATLARI (2001–2021)

2.1. Afg‘oniston va Turkiya munosabatlarining asosiy yo‘nalishlari va huquqiy asoslari	41
2.2. Afg‘oniston-Turkiya munosabatlarining rivojlanishida Istanbul jarayonining o‘rni	55
2.3. Turkiyaning Afg‘onistondagi “yumshoq kuch” siyosatining tahlili	70
II bob bo‘yicha xulosalar	87

III BOB. 2021-YIL “TOLIBON” HOKIMIYATGA KELGANDAN KEYINGI AFG‘ONISTON VA TURKIY DUNYO MUNOSABATLARINING HOLATI

3.1. 2021-yil avgustda “Tolibon” hokimiyatga kelganidan keyin afg‘on-turk munosabatlarining rivojlanish muammolari	90
3.2. Zamonaviy davrda Afg‘onistondagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlarning Turkiya va turkiy dunyoga ta‘siri	103
3.3. “Tolibon” muvaqqat hukumati davrida O‘zbekiston tashqi siyosatida Afg‘oniston masalasi	118
III bob bo‘yicha xulosalar	131
Xulosa	134
Foydalanilgan adabiyotlar	138

AZIZ FAYZULLAYEV

**AFG‘ONISTON VA TURKIYA
RESPUBLIKASI O‘RTASIDAGI
DAVLATLARARO MUNOSABATLARNING
SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI
(2001–2023-yy.)**

Monografiya

Muharrir

Badiiy muharrir

Sahifalovchi

T. Mirzayev

D. Mulla-Axunov

G. Ahmedova

Noshirlik faoliyati to‘g‘risidagi xabarnoma
6.11.2023-yil qabul qilingan, tasdiqnoma № 156149.
Bosishga 2024-yil 23-avgustda ruxsat etildi.
Bichimi 60x84 ¹/₁₆. Shartli bosma tabog‘i 9,3.
Adadi 10 nusxa. Buyurtma raqami № 020/SH-24.

“Kamalak-PRESS” MChJning
matbaa bo‘limida chop etildi.
Toshkent shahri, Navoiy ko‘chasi, 30-uy.